

Nr 48.

Utlåtande i anledning av väckta motioner angående statens medverkan för en utökning av den svenska kväveproduktionen.

(2:a avd.)

I två inom riksdagen väckta, till jordbruksutskottet hänvisade likalydande motioner, nämligen I: 31 av herr *Persson, Karl, m. fl.* och II: 84 av herr *Werner m. fl.*, har hemställts, »att riksdagen hos Kungl. Maj:t begär en skyndsam utredning angående statens medverkan för en utökning av den svenska kväveproduktionen».

Beträffande de skäl som anförts till stöd för motionerna får utskottet hänvisa till dessa.

Utskottet har i vederbörlig ordning inhämtat utlåtanden över motionerna från lantbruksstyrelsen, kommerskollegium och statens industrikommission. Kommerskollegium har överlämnat infortrade yttranden från Sveriges kemiska industrikontor och Kooperativa förbundet.

De hörda myndigheterna ha ansett sig icke kunna tillstyrka bifall till motionerna.

Lantbruksstyrelsen har i sitt utlåtande anført följande.

Bland växtnäringssämna intager kvävet en mycket betydelsefull plats. Förbrukningen av kvävegödselmedel företer också en fortgående stegring inom vårt land. Den totala förbrukningen av dylika gödselmedel, vilken under åren närmast före det andra världskriget stannade vid omkring 170 000 ton 15,5-procentig vara årligen, utgjorde sålunda under gödselåret 1947/48 (16 juli 1947—15 juli 1948) i runt tal 240 000 ton. Vissa år under det andra världskriget och närmast därefter uppvisa en ej obetydligt högre förbrukning. Störst var denna under år 1945/46, då densamma uppgick till 285 000 ton.

Bortsett från nu rådande ransonering av kvävegödselmedel torde ovan anförda uppgifter rörande förbrukningen av kvävegödselmedel icke representera en optimal kvävetillförsel vid nuvarande inriktning av växtodlingen i vårt land. Växtodlingens inriktning kommer självfallet att i förening med pridförhållandenas gestaltning bli avgörande för den framtida förbrukningen av kvävegödselmedel inom det svenska jordbruket. De förändringar, som under senaste årtionden inträtt i fråga om växtodlingen, synas emellertid antyda, att en ökad användning av kvävegödselmedel kommer att äga rum framdeles. De vid försöksverksamheten inom jordbruket uppnådda resultat torde jämväl i allmänhet giva vid handen, att förutsättningar föreligga för en betydande utökning av förbrukningen utav kvävegödselmedel. Såsom motionärerna framhållit har även vid uppgörandet av de närmaste årens långtidsprogram förutsatts en ökning av nyssnämnda förbrukning.

Det nuvarande behovet av kvävegödselmedel tillgodoses i runt tal till hälften genom den inhemska kvävegödselmedelsindustrien. Dennas kapacitet utökades för endast några år sedan ej oväsentligt genom tillkomsten av en

ny fabrik för framställning av kalkkammonsalpeter i Köping. Sammanlagda kapaciteten torde f. n. i huvudsak motsvara den förbrukning, som förefanns före år 1939.

Ur beredskapssynpunkt är det angeläget, att en inhemsk kvävegödselmedeltillverkning av icke allt för ringa omfattning förefinnes. I vad mån kapaciteten bör utökas utöver vad som kan anses erforderligt ur beredskapssynpunkt torde i första hand böra avgöras med hänsyn till den konkurrenskraft, som en inhemsk tillverkning av ifrågakvarande slag kan uppnå gentemot utomlands framställda kvävegödselmedel. Vid den tidigare behandlingen av förevarande fråga inom riksdagen synes emellertid ha framgått, att förutsättningarna härför torde vara förhållandevis begränsade vid en på hydro-elektrisk kraft baserad kväveindustri i vårt land. Därast annat tillverkningsförfarande skulle ifrågasättas, kommer produktionen å andra sidan att bli beroende av tillförsel av utländskt kol.

De ekonomiska förutsättningarna för en utvidgning av gödselmedelsindustrien i Sverige ävensom den ur beredskapssynpunkt önskvärda omfattningen av sagda industri, skulle självfallet kunna väntas bli närmare belysta, därest en utredning av det slag motionärerna ifrågasatt, komme till stånd. Även om detta i och för sig torde få anses vara av värde, vill lantbruksstyrelsen dock erinra om att den starka begränsning av investeringsverksamheten som ansetts erforderlig under den närmaste framtiden, i hög grad torde minska förutsättningarna för en omedelbar utvidgning av den inhemska industrien på förevarande område. Den knapphet, som för närvarande råder i fråga om elektrisk kraft och vilken under år 1947/48 förorsakade en nedgång av den inhemska produktionen av kvävegödselmedel med omkring 10 procent, synes ävenledes lägga hinder i vägen för en nämnvärd utvidgning av den inhemska kvävegödselmedelsindustriens kapacitet under de närmaste åren.

På grund av vad ovan anförts anser lantbruksstyrelsen sig icke böra förorda bifall till förevarande motioner.

Av Sveriges kemiska industrikontors yttrande må här återgivas följande.

Den nuvarande svenska tillverkningskapaciteten av kväveprodukter för gödseländamål uppskattas till en kvantitet motsvarande 23 500 ton rent kväve. Kapaciteten beräknas genom ökad tillverkning vid Stockviksverken komma att höjas med 4 500 ton under vartdera av åren 1949 och 1950 och förutses därigenom under det sistnämnda året komma att uppgå till 32 500 ton. Man räknar med att importmöjligheterna inom kort komma att avsevärt förbättras, företrädesvis genom ökade leveransmöjligheter från Norge. Sålunda beräknas, att under år 1950 från Norge skall kunna levereras kalksalpeter motsvarande 23 000 ton rent kväve. Från Chile kan man räkna med import av salpeter motsvarande minst 3 200 ton rent kväve. Fr. o. m. mitten av 1950 beräknas sålunda omkring 58 700 ton rent kväve stå till det svenska jordbrukets förfogande. Den inhemska konsumtionen som före det senaste världskriget icke översteg 28 000 ton beräknas för gödselåret 1948/49 komma att uppgå till omkring 39 500 ton. Landets behov av rent kväve uppskattas för gödselåret 1952/53 till mellan 50 000 och 54 000 ton. Enligt undersökningar i samband med Marshallförhandlingarna har man räknat med att för år 1952/53 tillverkningskapaciteten av kvävegödselmedel i världen kommer att överstiga behovet med ej mindre än omkring 700 000 ton rent kväve. Allt tyder därför på att ett betydande överskott på kvävegödselmedel kommer att finnas på världsmarknaden vid den tidpunkt, när en ny svensk kvävefabrik skulle kunna påbörja tillverkningen. Inhemsk kväveproduktion är visserligen av stor betydelse ej endast från beredskapssynpunkt utan även såsom garanti för skäliga priser vid under-

skott på världsmarknaden. Enligt kemikontorets uppfattning synes emellertid den angivna produktionskapaciteten av 32 500 ton innebära den avvägning som är för närvarande mest ändamålsenlig. I allt fall finner kemikontoret icke anledning för staten att medverka till ökning av den svenska kväveproduktionen. Kemikontoret erinrar om att den svenska kväveindustrin under åren 1932—1936 var nära att duka under för övermäktigt utländsk konkurrens och att 1934 års riksdag införde ett tillfälligt tullskydd för ammoniumsulfat av 3 kronor per 100 kilogram, vilken tullsats av 1937 års riksdag infördes i tulltaxan såsom en fast tull.

Kooperativa förbundet har framhållit bl. a. följande.

En utpräglad brist på kvävegödselmedel råder f. n. i de flesta länder. I detta sammanhang har erinrats om att den norska kväveindustrin på sista tiden kraftigt utbyggt och att denna inom en nära framtid kommer att kunna betydligt öka sina leveranser till den svenska marknaden. Förbundet har vidare hänvisat till att motionärerna tagit särskilt sikte på en kväveindustri grundad på elektrokemisk framställning av vätgas för kväveproduktionen. När denna industri under de närmaste åren icke synes kunna läggas i annan del av landet än i övre Norrland, måste man enligt förbundets mening räkna med stor kostnadsbelastning för frakter såväl för bränsle, kalksten och andra förnödenheter som för färdiga produkter. Kostnaderna för en anläggning av den omfattning som närmast kunde komma i fråga finner förbundet kunna uppskattas till omkring 50 miljoner kronor, kraftanläggning och bostäder ej inräknade. En ny anläggning skulle icke kunna komma i full drift på kortare tid än 3—4 år. Under denna tid kan läget på marknaden enligt förbundets uppfattning komma att undergå betydande förändringar. En utvidgning av i gång varande fabriker skulle draga avsevärt mindre kostnader och kortare tid. Framställning av syntesgas av koks utgör en tillverkningsmetod som enligt förbundets mening har större förutsättningar i vårt land än den elektrokemiska. Förbundet har ansett, att en utredning om förutsättningarna för ökning av kväveproduktionen inom landet och om lämpligaste sättet för statens medverkan härtill vore av värde, och förklarar sig vilja ställa till utredningens förfogande det material och den sakkunskap som förbundet har på området.

Kommerskollegium har för egen del anfört följande.

Landets behov av kvävegödselmedel, som för närvarande långt ifrån tillfredsställande kan täckas, uppskattas i det svenska långtidsprogrammet för gödselåret 1952/53 till mellan 50 000 och 54 000 ton rent kväve. På grund av en icke obetydlig ökning av tillverkningskapaciteten för kalkkväve och importen av kalksalpeter från Norge beräknas emellertid redan för gödselåret 1950/51 kunna stå jordbruket till förfogande omkring 58 000 ton rent kväve, under förutsättning att den inhemska produktionskapaciteten helt kan utnyttjas. Vissa planer på att kunna utöka tillverkningen av kalkammonsalpeter med cirka 6 500 ton rent kväve föreligger också men torde av olika skäl icke kunna förverkligas under de närmaste åren. Men bortsett härifrån har man sålunda att räkna med att landets produktionskapacitet redan gödselåret 1950/51 kan komma att uppgå till omkring 70 % av jordbrukets behov, vilket enligt kollegii åsikt får anses tillfredsställande med hänsyn till att landets behov av kalksalpeter lämpligen i första hand bör tillgodoses genom import från Norge.

Då under de närmast kommande åren tillverkningen av kvävegödselmedel kan beräknas komma att öka icke oväsentligt finner kollegium att för närvarande tillräckliga skäl knappast föreligger för någon statens medver-

kan till utbyggnad av den svenska kväveproduktionen. På grund härav får kommerskollegium avstyrka den i motionerna föreslagna utredningen.

Statens industrikommission har lämnat en översikt över den svenska kväveindustriens utveckling. I fråga om produktionsmöjligheter inom landet, import och konsumtion har kommissionen gjort sammanställningar som överensstämmer med de av Sveriges kemiska industrikontor lämnade uppgifterna. I likhet med kemiska kontoret har kommissionen räknat med att den hittillsvarande världsknappheten på kväve inom ett par år kommer att förbytas i en överskottsproduktion.

Industrikommissionens utlåtande innehåller i övrigt följande.

I motionerna framföras huvudsakligen följande motiv för en utbyggnad av den svenska kväveproduktionen under statlig medverkan:

1) Den fördel, som en tillräcklig kvävegödsling kan beräknas medföra för det svenska jordbruket och därmed för folkhushållet, vilket gör det angeläget att den nuvarande bristen på kvävegödselmedel häves så snabbt som möjligt.

2) Den valutamässiga och därmed eventuellt nationalekonomiska vinsten av att kunna ersätta den traditionella importen från Norge med inhemsk tillverkning.

3) Den fördel ur beredskapssynpunkt, som en fullt betryggande inhemsk produktionskapacitet skulle innebära.

4) Den nationalekonomiska vinst som förmodas ligga däri att svensk vattenkraft finge ökad avsättning.

Det *första motivet* dominerar i motionerna. Även om en utredning emellertid skulle komma till den uppfattningen, att en ny kväveindustri bör uppbyggas under statlig medverkan, kan denna nya anläggning dock ej väntas vara i gång förrän tidigast om 3 eller 4 år. En utredning i dag skulle sålunda på intet sätt kunna avhjälpa den kvävebrist, som föreligger nu och ytterligare något år framåt. En eventuell ny fabrik skulle vidare komma att få starta sin verksamhet under en period av överskottsproduktion inom Europa.

I fråga om det *andra motivet* kan sägas att man visserligen kan vinna att importen från Norge minskar med några tiotal miljoner årligen, men vårt handelsutbyte med norrmännen är av tradition så uppbyggt, att denna minskning på importsidan troligen omedelbart skulle få till följd en motsvarande minskning på exportsidan. Vi skulle med andra ord minska vårt fartygsbyggande, som vi ha påtagliga förutsättningar för, och i stället tillverka ytterligare gödselmedel under betingelser, som sannolikt äro ogynnsammare än norrmännens.

Det *tredje motivet*, beredskapssynpunkten, anser sig industrikommissionen icke böra närmare ingå på, då dessa synpunkter torde falla under riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskaps verksamhetsområde. Erfarenheterna från det senaste kriget, då de stora kvävefabrikerna på kontinenten till stor del omställde produktionen från gödselmedel till sprängämnen och därför någon import till Sverige av kvävegödselmedel icke kunde åstadkommas i vidare mån än vad som traditionellt brukat erhållas från Norge, tyda dock på att en utökning av den svenska kvävefabrikationen kan vara ett önskemål ur beredskapssynpunkt. Vid bedömningen härav måste man dock även taga hänsyn till att en fullgod kvävegödsling under avspärnings-tider ej kan få full effekt, om man inte samtidigt kan tillföra jorden tillräckligt med superfosfat och kaligödsel.

I fråga om det *sista motivet* vill kommissionen som sin uppfattning framhålla, att det ingalunda är sannolikt att en ny kväveindustri kommer att kunna arbeta så ekonomiskt som de industrier, vilka till större delen uppbyggts under en ur investerings synpunkt gynnsammare tid. Motionärerna påpeka speciellt att den svenska vattenkraften skulle skapa gynnsamma förutsättningar. Det är fullt riktigt att kostnaden för elektrisk energi utgör en mycket betydande andel av framställningskostnaderna i kväveproduktionen. Om den utbyggnad av vattenkraften, som för närvarande pågår, helt kommer till stånd, synes man kunna räkna med ett pris på elektrisk kraft av lägst 1—1,5 öre per kWh. Därmed skulle energikostnaden komma att uppgå till 20 à 25 % av nuvarande försäljningspris. Då emellertid energikostnaden i huvudsak betingas av de fasta kostnader, som äro nedlagda i vattenkraftens utbyggnad, och även de övriga tillverkningskostnaderna inom kväveproduktionen i hög grad utgöras av kapitalkostnader är det uppenbart, att en fabrik, som bygges under nuvarande pris- och konjunkturläge, kommer att få det väsentligt svårare än de industrier, som byggts billigare och baserats på mera lättillgängliga och lättutbyggda vattenkrafttillgångar. Norsk Hydros vattenkraft torde sålunda vara utbyggd till osedvanligt låga kostnader, vilka ge bolaget möjlighet att i ett hårt konkurrensläge reducera energikostnaden till endast några tiondels öre per kWh.

Enligt kommissionens uppfattning är det därför knappast möjligt att en kvävefabrik, som byggs under de närmaste åren och baseras på den vattenkraft, som för närvarande är under utbyggnad, kan komma att arbeta under lika goda betingelser som den norska kväveindustrien. Fabrikens verksamhet kan tvärtom lätt bli en ekonomisk belastning för det svenska jordbruket eller för svenska folket i allmänhet, ifall den utbyggda svenska kvävegödselproduktionen måste skyddas mot utländsk konkurrens genom ökade tullar, importreglering eller subventionering i form av ett lägre energipris än vad staten kan erhålla från övriga energiköpare. I det sammanhanget kan det vara anledning att erinra om att kväveproduktionen, trots att vi för närvarande ha en brist på kvävegödselmedel, ej ansågs utgöra den ur försörjningsmässig synpunkt angelägnaste förbrukningen av elektrisk energi under den period 1947—48, då vi hade brist på elektrisk kraft. Tvärtom minskades tilldelningen för denna industri med ej mindre än ca 40 % under den svåraste perioden, alltså väsentligt mer än för de flesta andra industrier.

Det kan förefalla egendomligt, att den svenska kväveindustrien för närvarande är under utbyggnad, då förutsättningarna för en sådan utbyggnad enligt vad som ovan framhållits ej äro gynnsamma. Utbyggnaden i Stockviksverken beror emellertid därpå att bolaget nu måste bygga en andra karbidugn som reserv för den ugn, som varit i verksamhet oavbrutet under snart 9 år. Härigenom får bolaget en fördubblad karbidtillverkning så länge den gamla ugnen kan arbeta. Den del av fabriken, som överför karbiden till kalkkväve, var från början så dimensionerad, att den med smärre förändringar räcker till även när den nya karbidugnen körts i gång.

Även om förutsättningarna för och fördelarna av en ytterligare utbyggnad av den svenska kväveproduktionen varit gynnsammare, skulle industrikommissionen ändå ha tvekat att tillråda en sådan utbyggnad i nuvarande situation, då landets investeringsmöjligheter äro så beskurna, att endast mycket angelägna industriinvesteringar medgivnas. En utökning av kvävefabrikationen torde medföra ett investeringsbehov på åtminstone ett par tiotal men för byggnadsverksamheten inom landet, den svenska stål- och maskinmiljoner kronor, och kommissionen vill redan nu framhålla, att varken råindustriens produktionskapacitet eller möjligheterna att importera erforder-

derliga maskiner komma att kunna inrymma en investering av ifrågasatt art. Kommissionen anser sig för den skull icke kunna tillstyrka, att den i motionerna föreslagna utredningen f. n. kommer till stånd.

Utskottet. Det må erinras om att frågan om utbyggnad av den svenska kväveproduktionen under statlig medverkan varit föremål för behandling vid 1944 och 1945 års riksdagar med anledning av väckta motioner i ämnet.

Vid 1944 års riksdag behandlade jordbruksutskottet i sitt av riksdagen godkända utlåtande nr 46 frågan om ökad kväveproduktion närmast enligt den då ifrågasatta elektrolytiska metoden. Utskottet uttalade, att naturliga förutsättningar för projektet kunde synas föreligga. Emellertid framhölls, att de relativt höga utbyggnadskostnaderna för erhållande av vattenkraft syntes förutsätta avsevärt stöd från statsmakternas sida. Vidare uttalade utskottet, att betydande problem och kostnader vore förbundna med transport av färdig vara eller överföring av kraft. På dessa skäl och då en betydande fabrikation enligt annan metod beräknades inom kort igångsättas, fann sig utskottet icke kunna tillstyrka bifall till motionerna.

Statsutskottet, som hade frågan till behandling vid 1945 års riksdag, anförde i sitt utlåtande, nr 134, bl. a. att användning av vattenkraft för kväveproduktion på grund av den stora energiåtgången finge anses utgöra mindre god nationell hushållning. Vidare hänvisade utskottet till att produktionen inom landet närmade sig förbrukningen före det sista världskriget och utgjorde 75 procent av den antagna förbrukningen under efterkrigstiden. Importmöjligheterna från Norge och Chile berördes därjämte. Erfarenheterna från tidigare krigs- och efterkrigsår visade, framhöll utskottet, att planlägningsproblemen måste bedömas med den största försiktighet. Utskottet fann för det dåvarande icke tillräckliga skäl för en framställning i ämnet från riksdagen, och motionerna föranledde icke någon riksdagens åtgärd.

De synpunkter på den föreliggande frågan som sålunda anförts vid tidigare riksdagsbehandling ha kommit till uttryck jämväl i de av myndigheterna nu avgivna utlåtandena i ärendet.

För egen del är utskottet angeläget att understryka betydelsen av att vårt jordbruk tillföres kvävegödselmedel i erforderlig utsträckning. Av utredningen i ärendet framgår, att den inhemska kväveproduktionen för närvarande icke täcker behovet och, trots beräknad produktionsökning, ej heller i fortsättningen torde komma att göra det. En icke oväsentlig del av behovet måste tillgodoses genom import. Att av detta förhållande i och för sig draga den slutsatsen, att en utbyggnad av den inhemska produktionen är påkallad eller önskvärd, är emellertid förhastat. Från beredskapssynpunkt kan visserligen göras gällande att full trygghet vinnas endast genom tillräcklig produktion inom landet, i det att importen kan försvåras eller omöjliggöras genom avspärrning. Å andra sidan måste likväl övervägas dels graden av risk för en avskärning av importen och dels i vad mån det kan anses ekonomiskt fördelaktigt att ersätta importen med inhemsk produktion.

När det gäller att bedöma risken för en avskärning av importmöjlighe-

terna, varmed här avses inverkan på importen genom krigsfall, inställa sig givetvis betydande vanskligheter. Vår huvudsakliga importkälla i fråga om kväve utgör Norge. Det torde icke kunna bestridas, att ett visst mått av trygghet för vår kväveimport ligger just i att den kommer från vårt närmaste grannland.

Även det ekonomiska bedömandet rymmer åtskilliga ovissa faktorer, varom bl. a. uttalandena vid tidigare riksdagsbehandling av frågan bära vittne. Främst har emellertid utskottet nu uppmärksammat de prognoser för utvecklingen på världsmarknaden, som givits av Sveriges kemiska industrikontor och statens industrikommission, samt i jämförelse därmed de relativt höga anläggningskostnaderna och tidsåtgången för uppförande av en kvävefabrik inom landet. Utskottet hänvisar härvid till kemiska kontorets och industrikommissionens i det föregående återgivna uttalanden, att ett betydande överskott på kvävegödselmedel kan beräknas komma att finnas på världsmarknaden vid den tidpunkt, när en ny svensk kvävefabrik skulle kunna påbörja tillverkningen. I detta sammanhang erinrar utskottet också om industrikommissionens uttalade uppfattning, att en svensk kvävefabrik, som bygges under de närmaste åren och som baseras på vattenkraft under utbyggnad, knappast kan komma att arbeta under lika gynnsamma betingelser som den norska kväveindustrien. De här berörda ekonomiska faktorerna giva enligt utskottets mening anledning till de av industrikommissionen antydda farhågorna, att en utbyggnad för närvarande av den svenska kväveproduktionen genom statens medverkan skulle, i stället för att lämna en avsedd hjälp åt vårt jordbruk, kunna bli en belastning för såväl detta som landet i övrigt.

I likhet med de i ärendet hörda myndigheterna finner sig utskottet på anförda skäl icke kunna tillstyrka, att utredning företages i det i motionerna angivna hänseendet.

Utskottet hemställer alltså,

att de likalydande motionerna I: 31 och II: 84 icke må föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 20 maj 1949.

På jordbruksutskottets vägnar:

L. TJÄLLGREN.

Vid detta ärendes slutbehandling ha närvarit:

från första kammaren: herrar Tjällgren, Carl Edmund Eriksson, Alfred Andersson, Anderberg, Hjalmar Nilsson, Svedberg, Näslund och Ernst Hjalmar Nilsson; samt

från andra kammaren: herrar Andersson i Surahammar, Hægglom, Jacobson i Vilhelmina, Andersson i Hyssna, Ahlsten, Boman i Stafsund, Nilsson i Varuträsk och Åhman.
